

Ляс В.М., Бочаров А.В. та ін. Деклараційний патент на винахід № 33973 А від 15.02.2001 р. 42. *Хомко О.Й.* Стан активності деяких гормональних та ферментних систем у хворих з різними формами гострого перитоніту: Автореф. дис. к.мед.н.- Харків, 1996.- 25 с. 43. *Шкварковський І.В.* Використання великого чіпця в профілактиці та лікуванні неспроможності швів кукси бронха після пульмонектомії: Автореф. дис. к.мед.н. - Вінниця, 2002. - 24 с.

SURGERY AT THE TURN OF MILLENNIA

B.O.Mil'kov, I.Yu.Polians'kyi, F.G.Kulachek, A.H.Iftodii

Abstract. An analysis of trends of the surgical development in Bucovina over the last decades has been presented. The research tendencies and achievements of the Departments of Surgery of Bukovinian State Medical Academy have been demonstrated.

Key words: surgery, developmental trends, achievements, perspectives.

Bukovinian State Medical Academy (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald.-2004.-Vol.8, ювілейний випуск.-Р.56-61.

Надійшла до редакції 16.10.2004 року

УДК 616-053.2

Ю.М.Нечитайло, Л.О.Безруков, Т.В.Сорокман

ПЕДІАТРІЯ: СТАНОВЛЕННЯ, ЗДОБУТКИ, ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

Кафедри пропедевтики дитячих хвороб, факультетської педіатрії та медичної генетики, госпітальної педіатрії та дитячих інфекційних хвороб
Буковинської державної медичної академії

Резюме. У роботі викладені основні аспекти діяльності та досягнення кафедр педіатрії Буковинської державної медичної академії.

Ключові слова: діти, педіатрія, історія, генетика, уроджені вади розвитку, фізичний розвиток, антропометрія, йододефіцитні стани, бронхообструктивний синдром, бронхіальна астма.

Кафедра педіатрії була однією з перших клінічних кафедр, створених у стінах Чернівецького державного медичного інституту. За роки існування академії вивчення особливостей дитячого віку і дитячих хвороб має багато яскравих сторінок та значних постатей професорів-педіатрів.

Кафедра педіатрії почала функціонувати в 1946 році на базі дитячої лікарні по вулиці Буковинській. У період 1946-1955 рр. під керівництвом завідувача кафедри проф. О.М. Федоровича наукові дослідження та лікувальна робота були присвячені зниженню захворюваності на досить поширені у той час дитячий туберкульоз, гострі пневмонії, шлунково-кишкові захворювання, дитячі інфекційні хвороби (кір, дифтерію, поліомієліт тощо). Випускник Варшавського університету, який мав досвід керівництва кафедрою педіатрії Астраханського університету, проф. О.М. Федорович у короткі терміни успішно організував науково-дослідницьку роботу. Було запропоновано діагностичний копрологічний тест аглютинації ентеропатогенних мікроорганізмів, створена концепція перебігу лямбліозу на тлі кишкових інфекцій. З 1949 по 1958 рік було захищено 5 кандидатських дисертацій, присвячених вивченню кишкових інфекційних захворювань, дитячому туберкульозу та дослідженню питань природного вигодовування, що в цілому сприяло значному зниженню поширеності та смертності від, насамперед, кишкових інфекцій серед дітей області.

З 1960 по 1966 рік кафедру очолював проф. П.М.Гудзенко. За його активної участі, громадської роботи була збудована дитяча поліклініка, створені дитячі молоч-

ні кухні в районних лікарнях області, розроблені та впроваджені в практику молочно-кислі суміші (зокрема пропіоново-ацидофільне молоко) в дієтиці здорових та хворих немовлят. Різноманітна тематика наукових дисертаційних робіт у цей час здебільшого присвячувалася всебічному вивченню дитячого туберкульозу та суміжних питань, особливостям перебігу та лікування ревматизму, пієлонефриту, хвороб органів дихання та жовчовивідних шляхів у дітей тощо, що викладено в 9 дисертаційних роботах. Досягнення в лікувальній та науковій роботі колективу кафедри в співпраці з практичною охороною здоров'я дозволили на порядок знизити рівень малюкової смертності в області за цей період. Під редакцією П.М.Гудзенка був виданий підручник із педіатрії, першим та другим виданням якого більше десяти років користувалися студенти всього Радянського Союзу [1].

У період з 1966 по 1973 рік завідувачами кафедри були доценти Н.І.Наконечна та А.А.Кравець. У цей час науково-дослідна робота і надалі була присвячена питанням дієтики та ревматизму у дітей. З 1975 року кафедрі педіатрії (з 1980 року кафедра педіатрії №1 педіатричного факультету) очолював проф. Т.К.Набухотний, який продовжив наукові традиції кафедри. Під його керівництвом було розроблено адаптовані молочнокислі продукти, ефективність яких була досліджена в 5 кандидатських дисертаціях співробітників кафедри при стафілококових кишкових інфекціях, анеміях, гіпотрофії в дітей, що пізніше було узагальнено в монографії. У зв'язку з функціонуванням педіатричного факультету в 1979 році була створена ще одна кафедра дитячих хвороб. Цю ж наукову тематику продовжувала розроблювати кафедра дитячих хвороб №2 під керівництвом доц. С.А.Черевка.

З 1983 року кафедрою госпітальної педіатрії та дитячих інфекційних хвороб (реформована у 2000 р.) завідує проф. Л.О. Безруков. Під його керівництвом співробітниками кафедри вивчалися питання етіопатогенезу, клініки, діагностики, лікування та прогнозу захворювань органів дихання (бронхообструктивний синдром, бронхіальна астма, гострі пневмонії), питання невідкладної допомоги та інтенсивної терапії в педіатрії, значну увагу було приділено дослідженню екологічно залежних захворювань у дітей. Зокрема, з нових позицій обґрунтовано патогенез бронхообструктивного синдрому на тлі респіраторних інфекцій та бронхіальної астми, удосконалено їх діагностику, лікування та профілактику, що значно підвищило ефективність роботи з цим контингентом хворих, крім того поглиблено досліджено імунологічні механізми респіраторних алергозів із метою поліпшення їх діагностики та лікування, виявлено доклінічні прояви медикаментозної алергії, обґрунтовано застосування протикальцієвих препаратів та інгальційних глюкокортикостероїдів при бронхообструктивному синдромі на тлі ГРВІ. Співробітниками вивчено еколого-імунологічні аспекти бронхообструктивного синдрому в дитячому віці, вивчено вплив багатьох мікросоціальних чинників на здоров'я та розвиток дітей області; всебічно досліджено невідому раніше хворобу із синдромом гострої дифузної алопеції в дітей м.Чернівці, здійснено еколого-епідеміологічні дослідження захворюваності дітей міста. Кафедрою виконано оцінку ефективності лікування позалікарняних пневмоній у дітей раннього віку, досліджено клініко-імунологічні особливості перебігу гострого інфекційного токсикозу, токсикодистрофічних станів у малюків та ефективності їх медикаментозної (у т.ч. імуно-) корекції; вивчено особливості перебігу бронхіальної астми в дітей із харчовою алергією, досліджено клінічне значення реакцій еозинофілів крові при цьому захворюванні, чому присвячено виконання докторської та успішно захишених 16 кандидатських дисертацій. Наразі на кафедрі виконуються три докторських та п'ять кандидатських дисертацій. У цілому науковий доробок кафедри відображено у 12 свідоцтвах на винаходи, 65 – на рацпропозиції, 12 – інформаційних листах та 10 – нововведеннях, кафедрою опубліковано більше 700 наукових праць, виконано 3 докторські та 35 кандидатських дисертацій; видано 15 монографій, 12 навчальних посібників, 3 підручники. Здійснюється наукова співпраця з Чернівецьким національним університетом ім. Ю.Федьковича, НДІ медико-екологічних проблем, НДІ ПАГ, КМАПО ім. П.Л. Шупика, Московським центром досліджень з екологічних проблем регіону нафтовидобутку «Каламкас», кафедра підтримує міжнародні зв'язки з університетом Мак-Мастер (Канада), організацією «Допомога німецьких академіків онкохворим дітям» (Німеччина), лікарями м.Гельсінборг (Швеція), центром екологічних досліджень м.Легніца (Польща). Як винагороду за кращу наукову доповідь на міжнародному симпозиумі кафедрою отримано імуностимулятор ТР-1 фірми «Сероно». Співробітники беруть активну участь у роботі міжнародних наукових конференцій за кордоном (Берлін, Легніца, Краків, Канни, Сосновець, Москва тощо). Організаційними зусиллями кафедри в останні роки були проведені науково-практичні конференції «Екологія і здоров'я дітей», «Хронічні гепатити у дітей», «Особли-

вості бронхіальної астми у дітей раннього віку», що викликали велику зацікавленість наукових педіатричних кіл та практичних лікарів.

На кафедрі викладаються педіатричні дисципліни для студентів V-VI курсів спеціальностей “Лікувальна справа” та “Педіатрія”, навчаються інтерни-педіатри та неонатологи, клінічні ординатори, аспіранти, магістранти, лікарі-педіатри та неонатологи на передатестаційних циклах та трьох циклах тематичного вдосконалення. Міжнародне співробітництво в підготовці медичних кадрів починалося зі стажування співробітників кафедри в Тунісі, Кенії, Сомалі, а наразі на кафедрі щорічно навчається 2-3 клінічних ординатори та аспіранти із Лівану, Сирії, Тунісу, Алжиру. Методичне забезпечення додипломного етапу навчання – це видані методичні рекомендації для студентів із дитячих інфекційних хвороб, посібник із неонатології, методичні рекомендації для студентів VI курсу з педіатрії, посібник з надання невідкладної допомоги при критичних станах у педіатрії, посібник для самопідготовки та контролю знань із педіатрії для студентів ВМНЗ та інтернів тощо. З метою оптимізації навчання на кафедрі впроваджуються та аналізуються ефективність занять у “малих” групах, застосування мотиваційного табло, методу орієнтації на індивідуальний навчальний потенціал студентів, методики оцінки за системою рейтингу та картою фахівця, постійно в динаміці оцінюється ефективність різних методик поліпшення знань та вмінь студентів V та VI курсу при підготовці до ліцензійного іспиту “Крок-2”, державного іспиту. Доповіді про ефективність навчально-методичної роботи на кафедрі неодноразово отримували схвальну оцінку на Всеукраїнських наукових форумах із методичної роботи (Одеса, Полтава, Івано-Франківськ, Чернівці, Харків тощо). У 2004 р. на кафедрі успішно проведено першу Всеукраїнську студентську олімпіаду з дитячих інфекційних хвороб.

Клінічною базою кафедри є дитяче відділення міського пологового будинку №1, спеціалізована обласна дитяча клінічна лікарня. Колектив кафедри на базі підрозділів охорони здоров'я наполегливо впроваджує сучасні наукові досягнення в практичну роботу. Зокрема, спільно з практичною охороною здоров'я проводиться активна робота з підвищення рівня кваліфікації лікарів-педіатрів та неонатологів області, кафедра бере активну участь у підготовці та проведенні клінічних, патолого-анатомічних конференцій, засіданнях асоціації педіатрів області, проводить передатестаційні цикли та курси тематичного удосконалення лікарів. Заходи з удосконалення медичного обслуговування дитячого населення області плануються згідно з поглибленим аналізом основних показників діяльності педіатричної служби шокквартирно. Більш ніж півсториці зусилля плеяди талановитих організаторів, науковців та клініцистів – працівників педіатричних кафедр – у тісній співпраці з роботою практичної ланки педіатричних служб призвели до динамічного зниження малюкової смертності з досягненням цього показника рівня 8,83‰ у 2003 році.

У 1995 році у зв'язку з переходом на нову навчальну програму, яка передбачала розширене вивчення студентами педіатричних предметів впродовж 5 років, було заплановано створення нових педіатричних кафедр. Першою такою кафедрою стала кафедра пропедевтики дитячих хвороб (до 2000 р. – кафедра дитячих хвороб №2). З моменту заснування кафедру очолює професор Ю.М.Нечитайло. Він проходив стажування в університеті штату Нью-Йорк м.Олбані (США), Карловому університеті м.Прага (Чехія), Оксфордському університеті (Великобританія). Тому наукова робота кафедри побудована з урахуванням передового світового досвіду і спрямована на педіатрію розвитку, з вивченням: фізичного, психомоторного, репродуктивного та біологічного розвитку дітей, особливостей формування кісткової та серцево-судинної систем у дітей тощо. Розроблені не просто скринінгові методи оцінки різних напрямків розвитку дітей та нормативна база соматометричних та психометричних показників для дітей різного віку, розроблені основи сучасної валеологічної педіатричної школи [2, 3, 4].

Науково-дослідна робота кафедри “Розробка методології комплексної оцінки різних аспектів розвитку дітей” та «Формування валеологічної концепції та нормативно-стандартної бази визначення стану здоров'я дітей, розробка скринінгово-прогностичних методів його оцінки та заходів первинної профілактики окремих порушень» стала продовженням кращих традицій профілактичного напрямку вітчизняної педіатрії. Оцінка стану здоров'я дитячого населення проводиться звичайно шляхом вивчення пре- і постнатального анамнезу, показників фізичного розвитку, психологічних особливостей кожної окремої дитини та врахуванням впливу соціально-економічних факторів. Одним із інтегральних показників, що характеризує стан здоров'я дітей, є *фізичний розвиток*. Це підтверджується тим, що високому рівню здоров'я відповідають більш високі його показники. Невід'ємним компонентом здо-

ров'я є психічне благополуччя, яке включає в себе адекватний когнітивний (пізнавальний) розвиток, духовну гармонію, емоційний баланс. Якщо неблагополуччя в соціальній сфері є немедичним параметром, то психічну складову не можна не враховувати при оцінці здоров'я та розвитку дитини.

Комплексній оцінці дитини як особистості, соціальної істоти достатньої уваги донедавна не приділялося. Психічним здоров'ям дітей займаються психіатри і знову ж таки з точки зору "нездоров'я" - констатуючи факт наявності або відсутності психічного захворювання. Вивчення психофізіологічного стану і розумової працездатності школярів дозволяє виявляти функціональні можливості центральної нервової системи. Актуалізуються проблеми культури спілкування, адаптованості дітей та підлітків до навчально-виховних колективів тощо. Таким чином, аналізуючи поняття здоров'я з валеологічної точки зору, *хвороби і фізичні вади виявляються показниками антиздоров'я*, і їх відсутність у дитини не свідчить про гармонійність і благополуччя розвитку. Навпаки, *фізичний, розумовий та психоемоційний розвиток виступають як складові здоров'я і повинні бути основними за оцінки його стану*. Кожен із цих компонентів здоров'я оцінюється за своїми методиками, шкалами, параметрами.

За час свого існування на кафедрі підготовлено та захищено 2 докторські, 4 кандидатські дисертації та 5 магістерських науково-кваліфікаційних робіт. Виконується ще чотири кандидатські дисертації. Опубліковано більше 550 наукових робіт, видано 10 навчальних посібників, 4 монографії, 2 методичні рекомендації, 8 інформаційних листків, отримано 9 патентів на винаходи, 25 свідоцтв на рацпропозиції. Серед монографій і навчальних посібників багато авторських робіт, зокрема: "Невідкладна долікарська допомога дітям", "Органи дихання у дітей", "Серцево-судинна система у дітей", "Травна система у дітей", "Нутриціологія дитячого віку. "Робочі класифікації дитячих хвороб", "Видільна система у дітей", "Ріст і розвиток дитини", "Нервова система у дітей", "Покрови тіла та опорно-руховий апарат у дітей", "Гельмінтози у дітей" (монографія та компакт-диск). У практику охорони здоров'я впроваджено шість власних нових методів діагностики та лікування дітей. Проведено три Міжнародних науково-практичних конференцій, присвячених питанням розвитку здорових дітей, харчування та вигодовування немовлят.

Кафедра має дружні зв'язки з науковцями інших країн. Стажування з екологічних проблем у м.Прага впродовж 1997-2001 рр. пройшли професор Ю.М.Нечитайло, асистенти Н.І. Ковтюк, В.С.Хільчевська, доцент С.Є.Фокіна. Співробітники кафедри беруть активну участь у роботі міжнародних конференцій (Польща, Великобританія, Чехія, США), з'їздах та конференціях педіатрів України.

У 2000 році була створена кафедра факультетської педіатрії та медичної генетики під керівництвом доктора медичних наук, професора Т.В. Сорокман. Наукові розробки кафедри спрямовані на вирішення проблем дитячої ендокринології, гастроентерології та клінічної генетики. На сьогодні отримані перші результати науководослідної роботи кафедри. Вивчено розповсюдженість, структура та динамічні зміни уроджених вад розвитку у дітей Чернівецької області, створено реєстр уроджених вад розвитку.

Вперше з позицій доказової медицини, на підставі використання статистично вірогідних результатів багатофакторного аналізу та епідеміологічних методів виділено найбільш значимі чинники порушення розвитку серцево-судинної системи, описана клініко-генетична характеристика даної патології та виведена математична модель ризику уроджених вад серця. Удосконалено критерії ранньої діагностики та обґрунтовано нові підходи до профілактики уроджених вад розвитку серцево-судинної системи у дітей.

Створено реєстр сімей Буковини з уродженими вадами розвитку серцево-судинної системи. Запропоновано схему раціонального обстеження хворих, яка забезпечує прогнозування перебігу та ризик виникнення уроджених вад серцево-судинної системи. Удосконалено ультрасонографічні критерії діагностики уроджених вад серця в дітей для використання в пологових будинках, дитячих поліклініках та стаціонарах. Деталізовано проведення медико-генетичного консультування в родинах високого ризику розвитку вад серцево-судинної системи, запропонована система конкретних заходів щодо ранньої діагностики та профілактики вад серця в дітей. Обґрунтовано необхідність проведення масового скринінгового дослідження на виявлення уроджених вад серцево-судинної системи в дітей.

Співробітниками кафедри розроблено нові критерії діагностики виразкової хвороби, запропоновано схему раціонального обстеження хворих на виразкову хворобу, що забезпечує прогнозування перебігу та ризику виникнення виразкової хво-

роби в нападків. Проведені дослідження дозволяють створити новий підхід до медико-генетичного консультування в родинах високого ризику розвитку виразкової хвороби в дітей. Обґрунтовано, апробовано та проведено оцінку ефективності комплексної терапії з використанням традиційних схем лікування, мікрохвильової резонансної терапії та еглонілу.

Велика увага приділяється стану здоров'я дітей, які проживають у регіоні з йодною недостатністю. Визначено ступінь зобної ендемії та розповсюдженість зоба серед дитячого населення Північної Буковини за окремими критеріями ВООЗ/ЮНІСЕФ/ІССІВDD. Показано невідповідність між частотою зоба серед дітей із різних зон проживання та медіаною йодурії, що передбачає наявність інших, зобогенних факторів у формуванні ендемічного процесу на Північній Буковині.

Вивчено розповсюдженість субклінічного гіпотиреозу серед дітей шкільного віку, які проживають за умов йодного дефіциту та проведена оцінка стану здоров'я і розвитку цих дітей.

Виділено основні напрямки порушення розвитку дітей із зобом залежно від функціонального стану щитоподібної залози. Удосконалено алгоритм активної ранньої діагностики тиреопатій. Запропоновано і показано терапевтичну ефективність харчових додатків "Еламін" та "Біостар плюс спіруліна" у дітей, для корекції йодного дефіциту.

Обґрунтовано необхідність проведення масового скринінгового дослідження на виявлення ендемічних тиреопатій серед дитячого населення Північної Буковини. За результатами проведених досліджень розроблені клініко-лабораторні діагностичні маркери порушення функції щитоподібної залози, встановлено показання для виділення груп ризику за розвитком ендемічних тиреопатій у дітей із йододефіцитних районів мешкання.

Матеріали дослідження було використано при підготовці рішення Чернівецької обласної ради "Про невідкладні заходи щодо профілактики йододефіцитних захворювань серед населення області".

Обґрунтована і розроблена наукова концепція збереження здоров'я дітей, які постійно мешкають за умов пролонгованої дії малих доз іонізуючого опромінення. Зважаючи на складну екологічну обстановку, яка виникла після аварії на Чорнобильській АЕС, кафедрою проведено моніторинг стану здоров'я дітей шкільного віку, що проживають на техногенно забруднених територіях [5]. Внаслідок чого було встановлено, що проживання на забруднених радіонуклідами територіях призвело до погіршення стану здоров'я як на популяційному, так і на індивідуальному рівнях. Було доказано, що найбільш високі показники захворюваності спостерігаються в районах із високим рівнем радіаційного забруднення.

Простежена і зіставлена динаміка захворюваності в ранній та пізній післяаварійній періоді. Встановлено, що в ранній післяаварійний період порушення стану здоров'я в основному було зумовлене функціональними змінами в організмі дітей, у пізній - розповсюдженням соматичних захворювань.

Вперше детально представлено загальні та характерні зміни стану здоров'я дітей, які народилися до аварії і зазнали впливу радіаційного йоду (переважає патологія щитоподібної залози) та дітей, які народилися після аварії і зазнають впливу довготривалих радіонуклідів (переважає патологія органів травлення та дихання).

Означена структура змін з боку гіпофізарно-тиреоїдної системи та визначена тенденція їх розвитку. Одержано принципово нові дані про незвичайний характер перебігу і зв'язок із фактором радіаційного забруднення навколишнього середовища патології щитоподібної залози. Проведена оцінка показників периферичної крові в дітей різного віку залежно від рівня радіоактивного забруднення середовища та інкорпорації радіоцезію. Вивчені дискретні статеві-вікові особливості показників гемограма та виявлені відмінності в дітей різних районів мешкання.

Розроблено інформативні критерії формування груп ризику за розвитком гематологічної патології, патології щитоподібної залози, порушення сомато-статевого розвитку. Підтверджено результати досліджень інших авторів про те, що відміна обмежувачих заходів на радіаційно забруднених територіях і недостатнє забезпечення чистими продуктами харчування дитячого населення сприяє підвищенню дози внутрішнього опромінення за рахунок інкорпорованого радіоцезію.

Впроваджені ефективні реабілітаційні заходи, спрямовані на корекцію виявлених порушень та мінімізацію несприятливого впливу іонізуючого опромінення. Запропонований спосіб застосування пектину для виведення інкорпорованих радіонуклідів із організму дітей, які постійно мешкають на радіаційно забруднених територіях.

За час існування кафедри співробітниками підготовлено п'ять навчальних посібників, з яких три отримали гриф ЦМК МОЗ України [6, 7], отримано п'ять деклараційних патентів на винаходи, три інформаційні листи, надруковано більше 200 наукових праць. Співробітники кафедри постійно проводять консультативно-лікувальну роботу в базовій лікарні та лікувальних закладах районів області. За чотири роки зроблено більше сорока впроваджень у практичну охорону здоров'я. Кафедра тісно співпрацює з Львівським інститутом спадкової патології.

Таким чином, кафедри педіатрії мають як глибокі традиції, так і значний науковий та практичний доробок, базований на сучасних досягненнях та поглядах. Перспективи їх подальшого розвитку тісно пов'язані із розвитком поновленого педіатричного факультету, приєднанням до Болонського процесу та включенням академії у європейську систему навчання та наукових досліджень.

Література. 1. *Гудзенко П.Н., Руднев И.М.* Детские болезни.- К.:Вища школа, 1973. - 536 с. 2. *Нечитайло Ю.М.* Антропометрія та антропометричні стандарти у дітей.- Чернівці, 1999.- 140 с. 3. *Нечитайло Ю.М., Лоскутова І.Є.* Нутриціологія дитячого віку.- Чернівці: Прут, 2003.- 56 с. 4. *Ріст і розвиток дитини: навчальний посібник / Під ред. проф. Ю.М. Нечитайла.* – Чернівці: БДМА, 2003. – 2-ге видання, перероблене. – 56 с., іл. 5. *Сорокман Т.В., Пішак В.П., Набухотний Т.К.* Педіатричні аспекти Чорнобильської катастрофи.- Чернівці: Прут, 1998.-126 с. 6. *Сорокман Т.В., Ластівка І.В., Швигар Л.В., Прокопчук В.М.* Фізіотерапія та курортологія в педіатрії. – Чернівці: БДМА, 2003.- 116 с; 7. *Сорокман Т.В., Сокольник С.В.* Дитяча нефрологія. – Чернівці: БДМА, 2004.- 146 с.

PEDIATRY: FORMATION, ACHIEVEMENTS, PROBLEMS OF REFORMATION

Yu. M. Nechytailo, L. O. Bezrukov, T. V. Sorokman

Abstract. The paper deals with the chief aspects of activity and achievements of the Departments of Pediatrics of Bukovinian State Medical Academy.

Key words: children, pediatry, history, genetics, congenital malformations, physical development, anthropometry, iodine deficiency states, bronchoobstructive syndrome, bronchial asthma

Bukovinian State Medical Academy (Chernivtsi)

Buk. Med. Herald.-2004.-Vol.8. ювілейний випуск.-Р.61-66.

Надійшла до редакції 4.10.2004 року
